

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Кафедра української мови

*Слобожанська бесіда – 16.
Лінгвістика тексту
і вивчення української ментальності*

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(8 – 9 листопада 2023 р., м.Полтава)

Полтава
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2023

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Кафедра української мови

*Слобожанська бесіда – 16.
Лінгвістика тексту
і вивчення української ментальності*

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(8 – 9 листопада 2023 р., м. Полтава)

Полтава
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2023

УДК 811.161.2

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(протокол № 4 від 24 листопада 2023 року).*

Рецензенти:

- Бобух Н. М.** – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української, іноземних мов та перекладу ЗВО Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;
- Глуховцева І. Я.** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та українознавчих студій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Слобожанська бесіда – 16. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 8 – 9 листоп. 2023 р.) / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. Вип. 16. Полтава, 2023. 306 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанська бесіда – 16. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності», на якій було порушено актуальні питання діалектного мовлення; особливостей лінгвістичного дискурсу; фразеології й історії української мови; соціальних аспектів вияву мови; організації освітнього простору; репрезентовано літературознавчі студії.

Для мовознавців, здобувачів вищої освіти, учителів та учнів закладів середньої освіти, широкого кола читачів.

© Колектив авторів, 2023

ЗМІСТ

Штрихи до портрета рідної говірки

Бех Т. В. Морфологічні риси середньополіських говірок у діалектному тексті	8
Виговська К. В. Текстова реалізація середньополіських діалектних особливостей у говірці с. Бовсуни Коростенського району Житомирської області	10
Волошинова М. О. Календарна обрядовість у східнослов'янських говірках: вербальний компонент	13
Гримашевич Г. І. Статичне й динамічне в сучасних середньополіських говірках (на матеріалі діалектних текстів)	18
Грицевич Ю. В. Діалектні вигуки в західнополіських фольклорних текстах	22
Можаровська С. В. Фонетичні діалектні риси в говірці с. Тхорин Коростенського р-ну Житомирської обл.	26
Хом'як Н. В. Фонетичні риси в говірці с. Нові Велідники Коростенського р-ну Житомирської обл.	29

Текст. Дискурс

Безгодова Н. С. Лексичні опозиції в сучасних поетичних текстах	32
Ворошилова О. Є. Символічне наповнення кольороназв у поезії Ольги Дриль	37
Глуховцева І. Я. Мова як життя (Юрій Ілленко про мову)	42
Глуховцева К. Д. Лінгвістична афористика як мовний феномен	49
Дегтярьов О. Букіністична афористика в сучасному інформаційному просторі	53
Клещова О. Є. Символіка сучасного українського пісенного дискурсу	59
Найрулін А. О. Формули подяки й вибачення в епістолярію Михайла Старицького як вияв прагмалінгвального (конотативного) компонента	70
Нікіфорова Н. С., Зелінська О. Ю. Демінутивні як лінгвальний засіб змалювання дитини у повісті О. Чупи «Вишня і Я»	75

Martinova.pdf (дата звернення 13.11.2023). 6. **Никончук М. В.** Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні: Монографія. Житомир, 2012. 316 с. 7. **Українська мова. Енциклопедія.** Видання друге, виправлене і доповнене / Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. (заступник голови) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Ю. В. Грицевич

(Волинський національний
університет імені Лесі Українки)

ДІАЛЕКТНІ ВИГУКИ В ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ

Укладачі найґрунтовнішого й найавторитетнішого дотепер теоретичного опису морфологічної системи та структури сучасної української літературної мови І. Р. Вихованець і К. Г. Городенська відзначають, що «складна природа вигуків спричинила проблему їхньої класифікації. <...> У традиційній класифікації частин мови його зараховують до морфологічних одиниць, але виводять із системи повнозначних і службових частин мови. Вигук тут визначають як окремих і особливий розряд слів, що не мають номінативної функції й служать для безпосереднього вираження різних емоцій і волевиявлень. Цей підхід став панівним у підручниках для середньої та вищої школи» [12, с. 376].

На думку М. С. Делюсто, «особливо доцільним видається опис частин мови в діалектному мовленні, адже упродовж тривалого часу в цій галузі панував формальний підхід до аналізу граматики, і тільки останні дослідження засвідчили результативність використання функційного, когнітивно-дискурсивного та комунікативного аспектів її вивчення» [3, с. 137]. Подібному аналізу сприяють фахово записані фольклорні тексти із Західного Полісся, упорядники яких із максимальною відповідальністю поставились до передачі найтонших нюансів діалектної вимови, що забезпечило високий евристичний потенціал досліджуваного фактажу.

Загальноприйнято поділяти вигуки на три групи: *емотивні*, *імперативні* та *звуконаслідування*. При цьому відзначимо, що у пропонуваному дослідженні до уваги не беремо західнополіські мовноетикетні формули, які теж традиційно співвідносять із вигуками: діалектну специфіку таких одиниць проаналізовано в нашій попередній публікації [2].

У межах семантичної групи імперативних вигуків, тобто таких, які вживані для позначення волевиявлення людини й наділені комунікативно-волюнтативною функцією, зафіксовано лексеми: **а котá** ‘вигук, яким відганяють kota’, пор.: «*А котá, шоб ты здох, на хліба*» [9, с. 157]; **бицю** ‘вигук, яким кличуть бика’, пор.: «*Я до його бицю, бицю, а він мене за спудницю. Я до його воле, воле, а він мене рогом коле*» [6, с. 55]; **гиша, гишша** ‘вигук, яким відганяють птахів’, пор.: «*Гиша, сороки, з хати, годі вам скреготати*» [14, с. 171], «*Вийшла моя мама рано по воду, гишша, гишша пташки з мого саду, гишша пташки, гишша з мого саду, не обривайте мні цвіт з винограду*» [8, с. 12]; **цытътэ** ‘те саме, що *цить* (при звертанні до кількох осіб)’, пор.: «— *Цытътэ, діты маленькыє, Нэхай мама спытъ, А як прыдэ шынкарочка, Надо заплатітъ*» [14, с. 95]; **шуги** ‘покрик, яким відганяють свійську птицю, птахів’, пор.: «*Дроўца сэчуть, Гускы пасуть, Шугы, шугы, шугы – полетілі, На пановы лугы сілі*» [14, с. 111].

Локальну специфіку відображають такі емотивні інтер’єктиви: **дали Бугъ** ‘ій-богу’, пор.: «*Зашовъ дідъ на мостокъ, И давай божытыса: Ой, ей-Богу, дали Бугъ, Не буду женытыса!*» [1, с. 154]; **а-я-яй** ‘багатозн. тут, ймовірно, у знач. здивування, захоплення, подиву’, пор.: «*Ой пойду я, маты (матко), в гай, А там хлопцюв а-я-яй: І чырнявый, і былявый, На лычынько сухорля’вый (кучырявый)*» [10, с. 504]; **оха** ‘уживається для вираження досади, невдоволення’, пор.: «*Оха да óха Любыла Тымóха. Вин мынэ вэльмы, Я ёго — кро́ха*» [10, с. 506], **уху хо** ‘вживається для передачі здивування, захоплення’, пор.: «*І вун ввуйшов в тую печеру і з’їхав. У, там такое місто, уху, хо — такое місто в середини*» [8, с. 34].

Вигуки-звуконаслідування представлені широким репертуаром лексем, як-от: **какаріку** ‘звуконаслідування, що

означає крик півня’, пор.: «Сіев (півень – Ю. Г.) у діеда на окно і спиває: **«Какаріку, вступи мене, дідку»** [11, с. 88]; **кокодак** ‘звуконаслідування, що означає крик курки’, пор.: **«Кокодак, кокодак, знесла яйко як кулак, я яйця зношу, а боса ходжу»** [11, с. 78]; **кво кво кво** ‘звуконаслідування, що означає крик квочки’, пор.: **«Ой захтіла вража баба курми збогатіти, підсипала під кокошку, щоби вела діти. Кво, кво, кво, кво, кво, кво, кво, кво, кво, кво, кво»** [8, с. 25]; **дир дир дир** ‘звук роботи прядки – домашнього верстата, призначеного для ручного прядіння, який приводиться в рух ножним або ручним приводом’, пор.: **«Ой вигнала вража баба цюпинята пасти, сама сіла на припічку кудилицю прядти. Дир, дир, дир, дир, дир, дир, дир, дир, дир, дир»** [8, с. 25]; **рыпу-рыпу** ‘звуконаслідування, що означає скрипіння взуття’, пор.: **«Чырывычкы “ры’пу-ры’пу”. Батько кажэ: “Другы куплю”. Маты кажэ: “Рождна ззысы’, Бо ны емійи хаты мысты”’. Маты кажэ: “Ны купляты: Трэба тыйі шановаты”»** [10, с. 511]; **мык** ‘подавати голос (про бика)’, пор.: **«До ког бык прывык, до тог «мык»»** [9, с. 160]; **бразю-бразю** ‘звуконаслідування, що означає брязкіт’, пор.: **«Коніки, бразю-бразю, привезли на двур мазю. Под ёю земля гнеца, а вона не стенеца»** [4, с. 254]; **гупу** ‘звуконаслідування, що означає тупотіння; гук копит’, пор.: **«Гупу, коніки, гупу, привезли вам ступу, хліба не замість, капля з носа вісьць»** [7, с. 7], **«Ой, гупу, маты, гупу, Привезлі добру ступу, Нэ ступу, да колодыцу, Нэ діўку, да молодыцу. Вона хліба нэ замісьць, По коліна сопэль вісьць»** [14, с. 36]; **дзілін бом** ‘звук дзвона’, пор.: **«Дзілін, дзілін бом загорився куошкін дом. Бижит курочка з відром, залівати куошкін дом»** [11, с. 43]; **гиць** ‘вигук, яким супроводжується стрибок’, пор.: **«Баба не витримала, голову сидь! – висадила через окно. А дїед гиць! – з печи скочив»** [11, с. 90]; **тюк-тюк-тюк** ‘звуконаслідування, що нагадує спів птахів’, пор.: **«Пташэчкы кажуть да «тюк-тюк-тюк», А з мэнэ слэзкы да ідуть-ідуть. Зоўзулька кажэ да «ку-ку, ку-ку», А я, молода, да тэплю муку»** [14, с. 91]; **кле-кле** ‘видавати переривчастий звук (про деяких великих птахів, зокрема лелек)’, пор.: **«Кле-кле, бусько, Дэ твуй татусько? Под клунькою З Матрунькою»** [14, с. 111].

Етнографічно-обрядове забарвлення мають вигуки **hu, hu, hu; гу, гу, гу** ‘супроводжує новорічний обряд-забаву «гоготуха», гоготання («гоготати» дозволялося лише жінкам), що виконувався на Маланки на Підляшші’, пор.: «**Ну, hu, hu!** *Dajcie kiszki, jak duhu!*» [16, с. 11], «**Гу, гу, гу** *виносьте того, що на столу: кишки, кубаски з Божії ласки*» [8, с. 10], «**Гу-гу, дайте того, Што на рогу! Січіе, січіе, Дайте того, што в печіе!**» [13, с. 47], «**Васильова мати Пошла гоготати, А Василь за єю Пустив головою. Гу-гу на рогу Кішки, ковбаскі, Ложечку кашкі**» [13, с. 49]; **го-го-го** ‘супроводжує обряд водіння кози; щедрювання’, пор.: «**Го-го-го, куза, го-го сіра, Де ти худила, де ти блудила?**» [5, с. 178].

Отже, вивчення такої специфічної групи слів, як вигук, на базі фахово записаних фольклорних текстів уможливило доповнення й уточнення вже введеного в науковий обіг фактажу, зокрема інтер’єктивів, які функціонують у говірках Західного Полісся.

Література

1. **Булгаковскій Д. Г.** Пинчуки. Етнографическій сборникъ. Пѣсни, загадки, пословицы, обряды, примѣты, предразсудки, повѣрья, суевѣрья и местный словарь. Санкт-Петербургъ, 1890. Т. XIII. Вып. 3. 202 с.
2. **Грицевич Ю. В.** Діалектна природа конструкцій мовленнєвого етикету в західнополіських фольклорних текстах. *International research and practice conference «Modern philology: relevant issues and prospects of research»*: Conference proceedings, October 20 – 21, 2017. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. Р. 11 – 14.
3. **Делюсто М.** Частини мови в діалектному тексті. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2016. № 25. С. 136 – 141.
4. **Етнокультура** Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1997. Вип. II. 340 с.
5. **Етнокультура** Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1998. Вип. III (Зарічненський район Рівненської області). 319 с.
6. **Ігнатюк І.** Обрядові письні з Подляшшя. Весільні письні. Люблін, 1982. 170 с.
7. **Ігнатюк І.** Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2003. 77 с.
8. **Ігнатюк І.** Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2005. 76 с.
9. **Клімчук Ф.** Прыказкі і

прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна. *Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні*: зборнік навуковых артыкулаў. Мінск : Беларуская навука, 2014. Вып. 3. С. 157–168.

10. **Клімчук Ф.** «А в нашого свата... (прыпыўкы з вёскі Сіманавічы Брэскай вобласці)». *Діалекталогічны студіі*. 3. *Пам'яті Ярослави Закревської*. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України 2003. С. 494–516.

11. **Котилася** торба з високого горба : дитячий фольклор із Північного Підляшся / зап. і опрац. А. Артем'юк. Більськ на Підляшші, 2011. 136 с.

12. **Теоретична морфологія української мови** : Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. члена-кореспондента НАН України Івана Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.

13. **Традиційні пісні українців Північного Підляшся** / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко; заг. ред. Б. Луканюка. Львів : Камула, 2006. 308 с.

14. **Фольклористичні зошити** : збірник наукових праць. Луцьк : Інститут культурної антропології, 2005. Вип. 8. С. 187 – 203.

15. **Шепелевич В. В.** Песни деревни Ковнятин Пинского района. Пинск : Паляшук, 2014. 160 с.

16. **Repertuar** zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Orzeszki. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. Zesz. 4. 161 s.

С. В. Можаровська

(Житомирський державний

університет імені Івана Франка)

ФОНЕТИЧНІ ДІАЛЕКТНІ РИСИ В ГОВІРЦІ

С. ТХОРИН КОРОСТЕНСЬКОГО Р-НУ

ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ.

Фонетична система українськомовного діалектного континууму загалом та північноукраїнського наріччя зокрема привертала увагу вчених і з позиції діахронії, і синхронії (Ф. Жилко, Б. Кобилянський, С. Бевзенко, Г. Шило, Й. Дзєндзелівський, А. Москаленко, К. Герман, А. Залеський, М. Никончук, П. Ткачук, Г. Півторак, І. Матвіяс, Т. Назарова, Г. Мартинова, Л. Фроляк, В. Мойсієнко, В. Михайленко,